

SERIA

MARIO
VARGAS
LLOSA

MARIO VARGAS LLOSA

CIVILIZAȚIA SPECTACOLULUI

Traducere din spaniolă de
MARIN MĂLAICU-HONDRARI

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Georgeta-Anca Ionescu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Emilia Ionașcu, Dan Dulgheru

Tipărit la Paper Print – Brăila

Mario Vargas Llosa
La civilización del espectáculo
© Mario Vargas Llosa, 2012

© HUMANITAS, 2016, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Vargas Llosa, Mario
Civilizația spectacolului / Mario Vargas Llosa;
trad.: Marin Mălaicu-Hondrari. –
București: Humanitas, 2016
ISBN 978-973-50-5147-1
I. Mălaicu-Hondrari, Marin (trad.)
821.134.2(85)-4=135.1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

*Lui Juan Cruz Ruiz,
mereu cu carnețelul și creionul la el*

Orele și-au pierdut ceasul.

VICENTE HUIDOBRO

Metamorfozele unui cuvânt

Probabil că niciodată în istoria omenirii nu s-au scris atâtea tratate, eseuri, teorii și analize despre cultură ca în timpurile noastre. Faptul e cu atât mai surprinzător, cu cât cultura, în sensul tradițional al cuvântului, e în prezent pe cale să dispară. Poate că a și dispărut deja, golită discret de conținutul ei, acesta fiind înlocuit cu un altul, care denaturează conținutul original.

Acest scurt eseu nu urmărește să sporească numărul deja mare de interpretări cu privire la cultura contemporană, ci doar să fie o mărturie despre metamorfozele suferite de cultură așa cum încă era ea înțeleasă pe vremea când generația mea începea liceul sau facultatea și despre materia peștită care a înlocuit-o – denaturare ce pare să se fi produs foarte ușor, cu consimțământul general.

Înainte să încep să-mi prezint opiniile pe tema asta, aș vrea să trec în revistă, fie și doar sumar, câteva dintre eseurile care în ultimele decenii au abordat această problemă din diverse perspective, provocând uneori dezbateri de un înalt nivel intelectual și politic. Chiar dacă diferă mult între ele și nu reprezintă decât o mică parte din numărul uriaș de idei și teorii inspirate de această temă, toate au un numitor comun: cad de acord

că, astăzi, cultura traversează o criză profundă și a intrat pe panta decadenței. În schimb, ultimul dintre eseuri tratează despre o cultură nouă, edificată pe ruinele celei pe care a înlocuit-o.

Încep această trecere-n revistă cu celebrul și polemicul verdict al lui T.S. Eliot. Deși au trecut doar ceva mai mult de șaiszeci de ani din 1948, când a fost publicat eseuul său *Notes Towards the Definition of Culture* (*Contribuții la definirea culturii*), acesta, recitit în zilele noastre, îți lasă impresia că se referă la o lume extrem de îndepărtată, fără legătură cu prezentul.

T.S. Eliot susține că își propune doar să ofere o definiție a conceptului de cultură, dar de fapt ambiția lui e mult mai mare, anume ca, dincolo de o prezentare a sensurilor acestui cuvânt, să realizeze o critică pătrunzătoare a sistemului cultural din vremea lui, care, conform spuselor sale, se îndepărta tot mai mult de modelul ideal din trecut. Într-o frază care la acel moment se poate să fi părut exagerată, spune: „Nu văd nici un motiv pentru care decadența culturii să nu continue și să nu putem chiar anticipa că va veni un timp, de o durată oarecare, despre care să se poată spune că-i lipsește *cu totul* cultura”^{1*} (p. 19). (Anticipând puțin conținutul din *Civilizația spectacolului*, voi spune că timpul acela este timpul nostru.)

1. Citez din ediția apărută la Faber and Faber în 1962. Traducerea din engleză în spaniolă a tuturor fragmentelor citate îmi aparține. (N. a.)

* Citatele din eseuul lui T.S. Eliot *Notes Towards the Definition of Culture*, care nu a fost încă tradus în limba română, le-am tradus după aceeași ediție englezească folosită de Vargas Llosa (Faber and Faber, 1962), iar în text trimiterile din parantezele rotunde sunt la această ediție. (N. tr.)

Potrivit lui Eliot, modelul ideal constă într-o cultură structurată pe trei niveluri – individul, grupul sau elita și societatea în ansamblu –, unde, deși există schimburi între cele trei niveluri, fiecare își păstrează totuși o anumită autonomie și se confruntă în mod constant cu celelalte, într-un sistem datorită căruia societatea prosperă și își păstrează coeziunea.

T.S. Eliot afirmă că întotdeauna cultura înaltă e apanajul unei elite și apără această stare de lucruri, spunând că „o condiție esențială pentru ca minoritara cultură elitistă să-și păstreze calitatea este să continue să fie o cultură elitistă” (p. 107). La fel ca elita, clasa socială e o realitate care nu trebuie să dispară, pentru că în interiorul ei se formează acea castă care garantează cultura înaltă, o elită care în nici un caz nu trebuie să se identifice în totalitate cu clasa privilegiată sau aristocrată din care provin cei mai mulți dintre membrii ei. Fiecare clasă socială are cultura pe care o produce și care i se potrivește și, chiar dacă, firește, există legături între ele, există și diferențe clare ce țin de condițiile economice ale fiecărei clase. Nu se poate concepe o cultură identică a aristocrației și a țărănimii, de exemplu, chiar dacă aceste două clase au multe în comun, precum religia și limba.

Ideea de clasă nu e, pentru T.S. Eliot, rigidă sau de nepătruns, ci dimpotrivă, e deschisă. Un om dintr-o clasă poate trece într-una superioară sau poate coborî într-alta inferioară, și e foarte bine să se întâmple așa, chiar dacă e mai degrabă o excepție decât o regulă. Acest sistem garantează o ordine stabilă și o și exprimă, în același timp, dar în prezent ordinea e spulberată, ceea ce ne face să privim cu incertitudine spre viitor. Ideea

naivă că prin intermediul educației cultura se poate transmite la nivelul întregii societăți distruge *cultura înaltă*, pentru că singura modalitate de a obține o democratizare universală a culturii e sărăcind-o, făcând-o tot mai superficială. Așa cum, potrivit lui Eliot și concepției sale despre *cultura înaltă*, existența unei elite e obligatorie, tot așa e indispensabil ca într-o societate să existe culturi regionale care să hrănească cultura națională și, totodată, să facă parte din ea, să aibă un profil bine definit și să se bucure de o independență reală: „E important ca un om să se simtă nu doar cetățean al unei anumite națiuni, ci și cetățean al unui loc anume din țara lui, să fie loial locului de unde provine. Aceasta, ca și loialitatea față de clasa căreia îi aparține, apare din loialitatea față de familie” (p. 52).

Cultura se transmite prin intermediul familiei și când această instituție încetează să mai funcționeze cum trebuie rezultatul este „deteriorarea culturii” (p. 43). După familie, principala sursă de cultură a fost, generații la rând, biserica, nu școala. Cultura nu trebuie confundată cu cunoașterea. „Cultura nu e doar suma a diverse activități, ci e *un stil de viață*” (p. 41), un mod de a fi în care forma contează la fel de mult precum conținutul. Cunoașterea e strâns legată de evoluția tehnicii și a științei, iar cultura e ceva anterior cunoașterii, o înclinație a spiritului, o sensibilitate și o atenție față de formă care dau sens și direcție cunoștințelor.

Cultura și religia nu sunt același lucru, dar nici nu pot fi separate, căci cultura s-a născut în sânul religiei și, chiar dacă s-a îndepărtat parțial de ea pe măsură ce omenirea a evoluat, mereu se va hrăni din izvoarele

sale printr-un fel de cordon ombilical. „Orice religie, atâta timp cât există și, în zona specifică ei, dă cât de cât sens vieții, oferă cadrul pentru o cultură și apără omenirea de plictiseală și disperare” (pp. 33–34).

Când vorbește despre religie, T.S. Eliot se referă în principal la creștinism, care, zice el, a făcut din Europa ceea ce este. „Arta noastră s-a dezvoltat în interiorul creștinismului, legile – până de curând – își aveau rădăcinile în el, iar gândirea europeană s-a dezvoltat pe fondul creștinismului. Un european poate să nu creadă în adevărul credinței creștine, și totuși ceea ce spune, crede și face își are izvorul în moștenirea culturii creștine și depinde de ea ca să capete sens. Numai o cultură creștină i-ar fi putut da pe Voltaire și pe Nietzsche. Eu nu cred că cultura europeană ar supraviețui dacă ar dispărea cu totul credința creștină” (p. 122).

Viziunea lui Eliot despre societate și cultură amintește de structura cerului, purgatoriul și infernul din *Commedia* lui Dante, cu cercurile sale suprapuse și simetriile și ierarhiile acelea rigide, unde divinitatea pedepsește răul și premiază binele în acord cu o ordine intangibilă.

După douăzeci de ani de la publicarea cărții lui Eliot, George Steiner i-a răspuns, în 1971, prin *In Bluebeard's Castle. Some Notes Towards the Redefinition of Culture* (*În castelul lui Barbă-Albastră. Câteva însemnări pentru o redefinire a culturii*). În concisul și intensul său eseu, se arată scandalizat de faptul că marele autor al poemului *The Waste Land* a putut să scrie un eseu despre cultură când abia se terminase al Doilea Război Mondial fără să pună tema în relație cu nesăbuitele masacre

din cele două mari conflicte mondiale și, mai ales, fără să reflecteze asupra Holocaustului, asupra exterminării a șase milioane de evrei, rezultatul unei vechi tradiții antisemite a culturii occidentale. Steiner își propune să repare această deficiență printr-o analiză asupra culturii care să ia în considerare, în primul rând, asocierea ei cu violențele politico-sociale.

Potrivit lui, după Revoluția Franceză, războaiele napoleoniene, Restaurație și triumful burgheziei în Europa, pe Bătrânul Continent se instalează marele *ennui* (plictisul), rezultat din frustrare, dezgust, melancolie și dorința secretă de explozie, violență și cataclism, pentru care stau drept mărturie marea literatură europeană și opere precum *Disconfort în cultură* a lui Freud. Dadaismul și suprarealismul ar reprezenta vârful de lance și extinderea maximă a acestui fenomen. După Steiner, cultura europeană nu doar că anunță, dar își și dorește să vină explozia aceea sângeroasă și purificatoare întruchipată în revoluții și în cele două războaie mondiale. Cultura, în loc să le stopeze, provoacă și celebrează aceste măceluri.

Steiner insinuează că un posibil motiv pentru care Eliot nu s-a preocupat de „fenomenologia crimei în masă așa cum a avut ea loc în Europa, din sudul Spaniei până la frontierele asiatice ale Rusiei, între 1936 și 1945”^{1*} (p. 39) a fost antisemitismul său, ascuns la

1. Citez din George Steiner, *En el castillo de Barba Azul. Aproximación a un nuevo concepto de cultura*, Editorial Gedisa, Barcelona, 2006. Am folosit această ediție pentru toate citatele din Steiner. (N. a.)

* Pentru citatele din eseul lui Steiner am folosit George Steiner, *În castelul lui Barbă-Albastră. Câteva însemnări pentru o redefinire a culturii*, trad. din engleză și note de Ovidiu D.

început, dar revelat mai apoi de corespondența lui, publicată postum. Cazul său nu e singular, din moment ce au existat „foarte puține încercări de a face o conexiune între fenomenul dominant al barbariei din secolul XX și o teorie mai amplă a culturii”. Și, adaugă Steiner, „o teorie a culturii [...] care nu are în centru o examinare a tipurilor de teroare ce au provocat moartea, prin război, înfometare și masacru deliberat, a aproape șaptezeci de milioane de oameni din Europa și Rusia între începutul Primului Război Mondial și sfârșitul celui de-al Doilea mi se pare iresponsabilă” (pp. 35–36).

Explicația lui Steiner e strâns legată de religie, care, în opinia lui, e în legătură directă cu cultura, exact cum susținea și Eliot, dar fără dependența strictă de *disciplina creștină* pe care o apăra acela, „cel mai vulnerabil aspect al argumentației sale” (p. 92). În opinia lui, voința care face posibilă marea artă și gândirea profundă își are originea într-o „miză pe transcendență” (p. 92). Acesta e aspectul religios al oricărei culturi. Desigur, cultura occidentală e maculată de antisemitism din vremuri imemorabile, iar motivele sunt de natură religioasă. E vorba despre nevoia omenirii neevreiești de a se răzbuna pe poporul care a inventat monoteismul, adică ideea unui Dumnezeu unic, invizibil, de neconceput, atotputernic și dincolo de puterea de înțelegere și chiar de imaginație a oamenilor. Dumnezeu mozaismului a înlocuit politeismul format din zeități care le erau accesibile tuturor oamenilor și cu care marea diversitate de bărbați și femei se puteau

Solonar, Humanitas, București, 2013, iar în text trimiterele din parantezele rotunde sunt la această ediție. (N. tr.)

Cuprins

Metamorfozele unui cuvânt	9
I. Civilizația spectacolului	30
<i>Antecedente:</i> Balegă de elefant	57
II. Scurt discurs despre cultură.	62
<i>Antecedente:</i> Ora șarlatanilor	73
III. Interzis să interzici	78
<i>Antecedente:</i> Vălul islamic.	94
IV. Dispariția erotismului	100
<i>Antecedente:</i> Pictorul în bordel	113
<i>Antecedente:</i> Sexul rece	119
V. Cultură, politică și putere.	125
<i>Antecedente:</i> Privat și public	149
VI. Opiul poporului	154
<i>Antecedente:</i> Semnul crucii	185
În apărarea sectelor	191
Gânduri de final	197
<i>Antecedente:</i> Mai multă informație, mai puțină cunoaștere	206
Dinozauri în vremuri grele	211
<i>Mulțumiri</i>	225